

Вукашин Д. ДЕДОВИЋ*
ОШ „Светозар Марковић“, Краљево

ПРЕГОВОРИ О СРПСКО-ТУРСКОЈ ВОЈНОЈ КОНВЕНЦИЈИ 1908. ГОДИНЕ

Айсѝракѝ: У раду је реч о српско-турским преговорима за склапање офанзивне и дефанзивне тајне војне конвенције након објављеног прогласа аустроугарског цара Фрања Јосифа о анексији Босне и Херцеговине 6. октобра 1908. године. Проглас је изазвао велико огорчење, како у Србији и Црној Гори, тако и у Турској. Дан раније Бугарска је прокламовала своју националну независност. Под притиском опасности коју је донела анексиона криза и на инсистирање Русије, Србија и Црна Гора су веома брзо обновиле дипломатске односе који су били прекинати због „бомбашке афере“ у лево 1908. године. Већ 24. октобра 1908. године Србија и Црна Гора су склопиле тајни уговор којим је предвиђена чак и војна сарадња ради заједничке одбране српских националних интереса. Владе Србије и Црне Горе приступиле су заједничком деловању, како би дале адекватан одговор на насталу ситуацију. Србија и Црна Гора су тежиле да склопе офанзивну и дефанзивну тајну војну конвенцију са Турском. Конкретни преговори о склапању српско-турске војне конвенције вођени су од 12/25. октобра до 28. новембра/11. децембра 1908. године у Цариграду, где је Влада Краљевине Србије послала свог посебног изасланика, Стојана Новаковића а влада Црне Горе сердара Јанка Вукотића. На почетку српско-турских преговора о војној конвенцији стицао се утисак да ће се они успешно завршити. Међутим, турски дволични политичари истовремено су се припремали за преговаре са Аустро-Угарском. Турско-аустроугарски преговори почели су 30. новембра/13. децембра 1908. године у Цариграду а онда су пренети у Беч, где је 26. фебруара 1909. године потписан Протокол о постигнутом споразуму. Порта се помирила с губитком Босне и Херцеговине уз одређену новчану надокнаду (2,5 милиона фунти).

Кључне речи: анексија, Босна и Херцеговина, Аустро-Угарска, Србија, Црна Гора, Турска, Новопазарски санџак, војна конвенција, преговори.

Убрзо након што је одлуком Берлинског конгреса добила мандат да привремено окупира територију Босне и Херцеговине, Аустро-Угарска је правила прве пројекте о анексији ових двеју провинција (Микић 1983: 78, 79; Кнежевић 2005: 61). Младотурска револуција (3-24. јула 1908. године) и враћање на снагу Турског устава из 1876. године несумњиво су убрзали акцију припајања окупиране Босне и Херцеговине Аустро-Угарској. С обзиром да је Босна и Херцеговина и даље била, макар *de jure*, под султановим суверенитетом, Беч се плашио да би нова

* Доктор историјских наука, v.dedovic@hotmail.com

младотурска власт могла да постави захтев да се Босна и Херцеговина врати Османском царству,¹ па је заузео став да је дошао прави тренутак да се спроведу у дело његови ранији пројекти о анексији ове територије (Микић 1983: 78, 79; Микић 2012: 97).² Циљ је био да се анексијом уништи „српско револуционарно гнездо“ (Лопандић 2009: <http://politikin-zabavnik.co.rs/pz/tekstovi/ode-bosna>) и онемогући да посланици из Босне оду у Младотурски парламент.³ Истовремено, као „уступак“, Аустро-Угарска је најавила да се повлачи из Новопазарског санцака, који је до тада држала под окупацијом.⁴ У садејству са Аустро-Угарском, Бугарска се дан раније прогласила за независно „царство“ (до тада је била аутономна кнежевина у оквиру Турске). И Грци су, користећи међународну „гужву“, истога дана прогласили присаједињење аутономног Крита матици земљи (Лопандић 2009: <http://politikin-zabavnik.co.rs/pz/tekstovi/ode-bosna>).

Анексија Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске представљала је страховит пораз српског и муслиманског политичког покрета.⁵ Иако су вође српске и муслиманске опозиције, Глигорије Јефтанивић и Алибег Фирдус, и у прогласу од 12. октобра, позвали народ да остане миран, анексија је, како се то могло и очекивати, изазвала велико незадовољство и узнемиреност грађана Босне и Херцеговине српске националности и муслиманске вероисповести (Савић 2015: 35, ф.н. 93).⁶

Своје негодовање због анексије Босне и Херцеговине бројним демонстрацијама и митинзима изразио је српски народ, како у матичним државама Србији и Црној Гори, тако и у осталим областима где је живео. Масовне протестне поворке су испуниле улице градова у Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини, Старој Србији,

1 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 2/II, док. бр. 479, 916-917.

2 Очекујући да ће анексија Босне и Херцеговине изазвати оштре реакције у међународној јавности Аустро-Угарска је овај акт припремала у строгој тајности. Она је о својим намерама обавестила савезнике из Тројне алијансе, Немачку и Италију, само месец дана пре извршења овог чина. Цар Фрања Јосиф је 5. октобра потписао прокламацију о анексији. (*Правда*, бр. 262, 26. 09. 1908: 1; Савић 2015: 34). Дан касније, овај чин је објављен у аустроугарској штампи (ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 4, 166; *Глас Црногорца*, бр. 54, 27. 09. 1908: 3), а 7. октобра у службеним новинама (ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 5, 166). Остале велике силе званично су обавештене о извршеној анексији 8. октобра. Ноту о проширењу аустроугарског суверенитета на Босну и Херцеговину уручио је њен посланик у Београду 7. октобра министру иностраних дела Србије Миловану Миловановићу. (ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 24, 187; *Истио*, док. бр. 37, 199; *Истио*, бр. 44, 208; *Правда*, бр. 262, 26. 09. 1908: 2).

3 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 2/II, док. бр. 479, 916-917.

4 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 4, 166; Микић 2015 (а): 123. С обзиром да је анексија Босне и Херцеговине представљала отворено кршење Берлинског уговора од стране Аустро-Угарске, она је, да би ублажила последице таквог свог поступања, још 23. IX/6. X 1908. године предала ноту Порти којом је понудила повлачење своје војске из Новопазарског санцака као компензацију анексије Босне и Херцеговине. То је допринело да Турска није уложила протест код великих сила због анексије Босне и Херцеговине као што је то урадила због бугарског проглашавања независности (АС, МИД, ШПО 1908, фасц. IV, дос. 2, пов. бр. 1803, српски конзул у Скопљу Ж. Балугџић-министру иностраних дела М. Ђ. Миловановићу, Београд 18/31.VII 1908; *Цариградски гласник*, бр. 43, 24. 10. 1908:1).

5 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 26, 188-190; *Истио*, док. бр. 38, 202-203; *Цариградски гласник*, бр. 41, 10. 10. 1908: 2; *Народ*, бр. 134, 10. 10. 1908: 1.

6 За разлику од православних Срба и муслиманског становништва, већина Хрвата католичке вероисповести, као и досељени странци су одушевлено поздравили чин анексије (Микић 2012, 97).

Македонији. Спаљиване су аустроугарске заставе. Народ, а посебно омладина, понесен патриотским осећањима, изражавао је спремност да прихвати рат за одбрану националног јединства (Милићевић 1967: 549-573). Вест о анексији Босне и Херцеговине изазвала је велику узнемиреност Србији, како међу грађанима, тако и међу политичарима (Војводић 2009: 126, 153-156). Када је аустроугарски посланик у Београду уручио ноту о анексији Босне и Херцеговине српском министру иностраних дела Миловану Миловановићу 7. октобра 1908. године (Mitrović 1981: 79, 80, 84; Војводић 2009: 126, 127), Београд и целу Србију је захватило велико незадовољство и узбуђење. Своје негодовање због анексије Босне и Херцеговине изразио је народ путем бројних демонстрација и митинга, на којима се спонтано окупљао да изрази своје протесте. Влада Краљевине Србије је подржавала наведене активности и јасно артикулисала народни став. Правиле су се разне комбинације, упућивали апели страним државама против неправде која се Србима чини анексијом Босне и Херцеговине.⁷ Новине су биле пуне патриотских чланака – протеста (*Политика*, бр. 1683, 23. 09. 1908: 1; Пејчић 2008: 15). О јединственом одушевљењу у Србији и спремности за рат писала је сва српска штампа, па и лист „Зора“, орган истоименог ђачког друштва у Бечу (Пејчић 2007: 94-95).

Влада Краљевине Србије под председништвом Петра Велимировића је 7. октобра 1908. године упутила Аустро-Угарској протестну ноту којом је тражила повратак на стање пре анексије, односно поштовање члана 25. Берлинског уговора.⁸ Истог дана циркуларном нотом уложила је протест и великим силама, потписницама Берлинског уговора и тражила успостављање пређашњег стања у Босни и Херцеговини.⁹ Аустроугарско Министарство иностраних дела одбило је да прими протестну ноту владе Краљевине Србије јер јој није признавало „право у питању анексије путем дипломатским одредити се“.¹⁰ Протест владе Србије и у осталим престоницама великих сила дочекан је са резервом.¹¹

На ванредној седници Народне скупштине Краљевине Србије која је одржана 9. октобра 1908. године, министар иностраних дела Милован Миловановић изложио је ситуацију насталу после проглашења бугарске независности и анексије Босне и Херцеговине и мере које је влада Србије предузела и намерава још предузети. Народна скупштина је једногласно одобрила предузете мере, и тиме изјавила поверење Влади а затим изгласала кредит за наоружање у износу од 16 милиона динара.¹²

7 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 1, 163-164.

8 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 24, 187; *Истио*, док. бр. 37, 199; *Истио*, бр. 44, 208; *Правда*, бр. 262, 26. 09. 1908: 2.

9 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 1, 163-164, Министарство иностраних дела Краљевине Србије-Посланствима Краљевине Србије у иностранству (Беч, Берлин, Париз, Лондон, Петроград, Рим), 24. септембра/7. октобра 1908). Текст протеста је ради знања упућен и другим српским посланствима на страни, Генералном конзулату у Будимпешти и Министарству иностраних дела Црне Горе; *Истио*, бр. 2, 164-165; *Истио*, бр. 12, 176-178; *Правда*, бр. 262, 26. 09. 1908: 2).

10 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 44, 208-209.

11 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 10, 171-172; *Истио*, бр. 12, 176-178; *Истио*, бр. 19, 184-185; *Истио*, бр. 20, 185; *Истио*, бр. 24, 187; *Истио*, док. бр. 37, 199; *Истио*, бр. 44, 208; *Истио*, бр. 48, 214-215; *Истио*, бр. 49, 216; Вркатић 2004: 479-480).

12 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 64, 234-238; *Цариградски гласник*, бр. 41, 10. 10. 1908: 1-2; Вркатић 2004: 479-480).

У циљу објашњења својих ставова и добијања подршке Влада Краљевине Србије упутила је емисаре у све важне европске престонице. Министар иностраних дела Милован Ђ. Миловановић путовао је у посету представницима великих сила (Немачке, Енглеске, Француске, Италије), ради заступања наших народних интереса.¹³ У Русију је упућена делегација на челу са престолонаследником Ђорђем Карађорђевићем, у чијем саставу је био и вођа Радикалне странке Никола Пашић.¹⁴ Министарство иностраних дела Краљевине Србије послало је инструкције својим Посланствима у Паризу, Петрограду и Риму „да Србија мора највише полагати на следеће накнаде у којима једино може наћи јемства за чување своје независности противу притисака Аустро-Угарске и евентуално аустро-угарске заједнице са Бугарском: исправка граница уступањем Србији и Црној Гори једног дела босанско-херцеговачке територије на северној граници санџака тако да санџак буде одсечен од А-угарске и Србија и Црна Гора добију заједничку границу, затим осигурање што пунијег права саобраћаја и подизање саобраћајних средстава кроз санџак за Србију, те да Србија добије преко санџака и Црне Горе потпуно сигуран излаз на море. Ове мере подједнако су у интересу Србије, Црне Горе и Турске.“¹⁵

Анексија Босне и Херцеговине изазвала је велику узнемиреност и негодовање и у Црној Гори, како кнеза Николе Петровића и његове владе, тако и њеног становништва (*Глас Црнојорца*, бр. 54, 27. 09. 1908: 3; Јовановић 1963: 91-111; Мартиновић 1967: 497, 500, 503-509). Истога дана када је стигла вест да је Аустро-Угарска објавила анексију Босне и Херцеговине 24. септембра/7. октобра 1908. године кнез Никола Петровић је издао Прокламацију којом је изразио негодовање Црне Горе и указао на то да су „одредбе Берлинског конгреса на више страна повријеђене“.¹⁶

Анексија Босне и Херцеговине измирила је водеће кругове Црне Горе и Србије. Црногорски кнез Никола Петровић обратио се српској влади да пошаље „свог нарочитог изасланика ради споразума о солидарном држању Црне Горе и Србије у овим у истини тешким приликама“.¹⁷ Влада Краљевине Србије упутила је на Цетиње за отправника послова Јована Јовановића, „који ће саопштити наше становиште и предлоге и обновити редовне дипломатске односе“ који су били прекинути због „бомбашке афере“. Јован Јовановић је добио упутства и предлоге шта би Србија и Црна Гора требало да траже у циљу заједничке акције ради заштите српских интереса после анексије Босне и Херцеговине и прогласа о независности Бугарске.¹⁸ Српска влада је обавестила велике силе о обнављању дипломатских односа са Црном Гором.¹⁹

13 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 101, 288.

14 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 82, 261-262; *Истио*, док. бр. ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 159, 353; *Истио*, док. бр. 178, 388; *Истио*, док. бр. 184, 396; *Истио*, док. бр. 186, 398; *Истио*, док. бр. 210, 420; *Истио*, док. бр. 274, 483-484.

15 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 65, 238-239; *Истио*, док. бр. 66, 239; *Истио*, док. бр. 67, 239-240.

16 *Глас Црнојорца*, бр. 53, 24. 09. 1908: 1; *Цетињски вјесник*, бр. 26, 24. 09. 1908: 1. Видети још: ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 79, 258-259; *Цетињски вјесник*, бр. 36, 25. 10. 1908, 1; *Цариградски вјесник*, бр. 40, 3. 10. 1909: 1; Ракочевић 1983: 46-47.

17 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 15, 182.

18 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 40, 204-205; Видети и: *Истио*, док. бр. 16, 183.

19 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 16, 183.

Када је српски отправак послова Јован Јовановић стигао на Цетиње 29. септембра/12. октобра 1908. године у црногорској престоници затекао је велике демонстрације пред аустроугарским посланством, на коме је полупано неколико прозора. Слично је било и у другим градовима Црне Горе.²⁰ Српског отправника послова Јована Јовановића 30. септембра/13. октобра 1908. године примио је на Цетињу председник Министарског савета и министар иностраних дела Лазар Томановић, који је том приликом изразио своје уверење „да ће све поћи од сада добрим путем, као и да ће Србија наћи Црну Гору готову за сваку заједничку радњу“.²¹

Црногорска народна скупштина на ванредном заседању од 30. септембра/13. октобра 1908. године усвојила је резолуцију у којој је писало: „да је анексијом Босне и Херцеговине Аустро-Угарска монархија у суштини повриједила Берлински уговор; да је тијем чином нанесен смртни ударац интересима целокупног Српског Народа“. На крају Резолуције изнет је став Народне скупштине да одобрава „досадање кораке Књажевске Владе, којима се са Црне Горе скидају обавезе, што јој их је Берлински уговор наметнуо“.²²

И црногорска влада издала је проглас 3/16. октобра 1908. године у коме се каже да „у овим судбоносним и пуним искушења данима по Црну Гору, Србију и васколико српство“ са највећом готовошћу прихвата братску руку Краљевине Србије да заједнички стану на браник угрожених права и интереса Црне Горе, Србије и цјелокупног српског народа“. Она је средином октобра послала у Београд свог нарочитог повереника сердара Јанка Вукотића да пренесе влади Краљевине Србије да Црна Гора у начелу потпуно одобрава патриотско становиште Србије које је изнето у протестној ноти великим силама од 27. септембра/10. октобра 1908. године, са одређеним „модификацијама“. Влада Црне Горе овластила је бригадира Јанка Вукотића да предложи потписивање ратне конвенције са Краљевином Србијом, „што ће бити најбоље јамство нашег братства у овим непредвиђеним очајним часовима цјелокупног српског народа“.²³ По наредби краља Петра I Карађорђевића и кнеза Николе I Петровића а на основу размењених писама између владе Краљевине Србије и владе Кнежевине Црне Горе од 26. септембра/9. октобра и 3/16. октобра 1908. године, „испуњених најсрдачнијим и непоколебљивим осећајима како родбинским тако и народним“, пуномоћници обеју српских држава, председник владе Србије др Петар Велимировић и бригадир Јанко Вукотић 11/24. октобра 1908. године потписали су општи тајни споразум између Србије и Црне Горе, „да ће заједнички бранити, по потреби и оружјем, своја права и интересе који су угрожени анексијом“. Овим споразумом, који је имао 4 тачке, је „положен темељ и постигнуто најприродније, и најпоузданије и најјаче јемство за бољу будућност свеколикога Српства“.²⁴

Аустроугарски посланик на Цетињу барон Кун био је „прилично узнемирен држањем и радом Црне Горе у овим тренуцима“. Његово узнемирење је било

20 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 78, 257-258.

21 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 80, 259-261.

22 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 97, 281-283; *Цетињски вјесник*, бр. 30, 4. октобар 1908, 1.

23 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 97, 281-283.

24 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 152, 344-345.

посебно видљиво после разговора са кнезом Николом који му је том приликом ка-зао: „ако не даднете аутономију Босне и Херцеговине са једним гувернером Ср-бином; ако не даднете део Херцеговине²⁵ и Босне Црној Гори и Србији да се могу саставити и пружити руку једна другој, ако ми не даднете гвоздени пут, ако ми не даднете Спич,²⁶ онда ћемо, бароне, у рат.“²⁷

Анексија Босне и Херцеговине је изазвала углавном негативну реакцију и код великих сила, од којих је једино Немачка подржавала тај поступак.²⁸ Сви амбаса-дори сила потписница Берлинског уговора, изузев аустроугарског, изјавили су на Порти да је проглашење анексије Босне и Херцеговине супротно одлукама Бер-линског конгреса.²⁹ Италија је као услов за прихватање анексије тражила повлаче-ње Аустро-Угарске из Новопазарског санџака и укидање члана XXIX Берлинског уговора (Савић 2015: 37-38).

Анексија Босне и Херцеговине изазвала је узнемиреност и међу становни-штвом Новопазарског санџака (Ракочевић 1994 (6): 263-264; Јагодић 2009: 5-6; Микић 2015 (а): 97-128) и још више подстакла заинтересованост српских и му-слиманских маса за политику (Мартиновић 1976: 541-548; Микић 1994: 335).³⁰ Аустро-Угарска је 15. октобра повукла своје гарнизоне из Новопазарског санџака, које је држала, на основу Цариградске конвенције од 21. априла 1879. године, у Пљевљима, Прибоју и Пријепољу (Чолић 2015: 163), али се није одрекла аспира-ција према том простору нити напустила своје интересовање за њега. Напротив, она је стално тежила да обнови свој утицај у Новопазарском санџаку и тако ојача своје позиције према Србији и Црној Гори (Mitrović 1981: 64-75, 78-79; Мартино-вић 1967: 507, 508; Ђоровић 1992: 343; Пејовић 1973: 33 и 39; Зарковић 2016: 113. и 117). Аустро-Угарска је ову територију сматрала неодвојивим делом окупиране Босне и Херцеговине и, што је још важније, коридором који је води ка Солуну, уз помоћ адекватне железничке мреже коју је намеравала да изгради. За Аустро-Угар-ску најбитнија улога Новопазарског санџака била је као „клин“ који раздваја неза-висну Србију од Црне Горе, чије би уједињење распршило њене сневе о продору на југоисток Европе (Деговић 2020: 330; Раденић 1967: 798-799).

25 Када је говорио о делу Херцеговине кнез Никола је мислио на Гацко, Билећу, Невесиње и Тре-биње, то јест на оне крајеве у које је у току српско-турских ратова 1876-1878. године ушла црно-горска војска (ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 284, 497-498).

26 Место надамак црногорске луке Бар које је било од стратешки важно за контролу бродова који су улазили у луку.

27 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 120, 307-308.

28 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 8, 168; Исто, док. бр. 10, 171; Исто, док. бр. 12, 176; Исто, док. бр. 20, 185; Исто, док. бр. 42, 207; Савић 2015: 37; Микић 2009, 186).

29 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 71, 249; Цариградски гласник, бр. 40, 3. 10. 1909: 1.

30 Пароле против Аустро-Угарске чуле су се још у августу 1908. године, нарочито у Прибоју и Сје-ници. У свим већим местима формирани су одбори који су руководили бојкотом аустроугарске робе (Цетињски вјесник, бр. 41, 12. 11.1908: 3). Међутим, зближавање Србије и представника српског становништва у Турској с муслиманско-албанским вођама покварила је Аустро-Угар-ска тумачењем захтева министра Миловановића у вези са територијалном надокнадом поводом анексије (ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 73, 252; Исио, док. бр. 85, 265-266; Исио, док. бр. 121, 308-309; Исио, док. бр. 170, 373-375; Исио, док. бр. 176, 384; Исто, док. бр. 190, 401; Исио, док. бр. 194, 405; Исио, док. бр. 344, 590).

Тежње Србије и Црне Горе да ослободе Стару Србију (Рашку област) и да се на том простору споје нису биле непознате, ка томе се тежило још од времена Првог српског устанка. Из тих разлога је ова територија била значајна за слободне српске државе, као и за експанзионистичке тежње Аустро-Угарске (Јагодић 2009: 7-8), али и тежње Турске да задржи власт (Зарковић 2011: 112-113; Зарковић 2013: 143). Напуштајући Санџак, Аустро-Угарска је изјавила: „Упад Србије и Црне Горе у њега сматраће се као *casus belli* (узрок рата - подвукао ВД) и браниће га заједно са Турском“ (Недић 1910: 247). Аустро-Угарска је била велики противник ширења Србије и Црне Горе и њиховог уједињења, јер је то представљало огромну сметњу њеним хегемонистичким тежњама. Зато се залагала да област Новопазарског санџака и даље остане у поседу Турске како би Србија и Црна Гора биле што више раздвојене, и да би себи омогућила лакши продор према Солуну и везу с Албанцима, код којих је настојала да учврсти свој утицај. Она је овај коридор ка Истоку сматрала својом интересном сфером, за коју је спремна да ратује, што ће 1914. године и учинити (Рајнатовић 1973: 329).

И поред повлачења аустроугарских трупа из Новопазарског санџака, на вести о анексији Босне и Херцеговине у Турској је организован бојкот аустроугарске робе,³¹ а посебно у Санџаку (*Варџар*, бр. 8, 19. 10. 1908: 2; *Варџар*, бр. 16, 14. 12. 1908: 2; *Цариградски гласник*, бр. 44, 31. 10. 1908: 2; Исто, бр. 5, 31. 01. 1909: 1).³² Упоредо са бојкотом робе дошло је до организовања протестних митинга, уз истовремено уписивање добровољаца.³³

Србија и Црна Гора, охрабрене првим турским изјавама, у којима је било бар вербалног негодовања због анексије, трудиле су се да споља, дипломатским акцијама, и изнутра, заједничким напорима и манифестацијама српског и мухамеданског становништва у Босни, Херцеговини и Санџаку придобију Цариград за трочлани војни савез (Ђорђевић 1962: 108; Зарковић 2016: 113; Дедовић 2020: 331). Био је то тренутак подударња српских и црногорских интереса са интересима Турског царства, и то не само као дојучерашњег завојевача, већ и још увек присутног окупатора једног дела српских територија. Србија и Црна Гора су тежиле да склопе војну конвенцију са Турском и биле спремне да плате надокнаду Турској за уступање Санџака (Пејовић 1973: 39; Јовановић 1967: 99, 100, 101; Мартиновић 1967: 504).³⁴ Преговоре са Османским царством са поменутиим циљем најпре је,

31 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 61, 231-232; *Исјео*, док. бр. 185, 397; *Исјео*, док. бр. 190, 401; *Исјео*, док. бр. 211, 421-422; *Исјео*, док. бр. 257, 463; Микић 2015 (6): 49, 50, 64; *Самоујрава*, бр. 259, од б. 11. 1908; *Вечерње новоси*, бр. 280, 9. 10. 1908.).

32 Српско, муслиманско и албанско становништво у Новопазарском санџаку, као и у целом Косовском вилајету подржало је бојкот, и ако је било свесно да ће то довести до погоршања снабдевености тржишта проиводима јер је спољна трговина углавном била везана за Аустро-Угарску (*Варџар*, бр. 2, 8. 01. 1909: 1).

33 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 56, 223; Исто, док. бр. 190, 401; Ђорђевић 1994 (а): 168).

34 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 276, 486-487; *Исјео*, док. бр. 279, 489-491; *Исјео*, док. бр. 287, 516; *Исјео*, док. бр. 288, 516; *Исјео*, док. бр. 289, 517; *Исјео*, док. бр. 304, 537-545; *Исјео*, док. бр. 305, 538-540; *Исјео*, док. бр. 309, 543-544; *Исјео*, док. бр. 310, 544-545; *Исјео*, док. бр. 313, 547; *Исјео*, док. бр. 314, 547-548; *Исјео*, док. бр. 334, 573-577; *Исјео*, док. бр. 347, 594-595; *Исјео*, док. бр. 398, 670; *Исјео*, док. бр. 399, 671; *Исјео*, док. бр. 407, 680; *Исјео*, док. бр. 426, 702-705; *Исјео*, док. бр. 439, 720-723; *Исјео*, док. бр. 442, 725; *Исјео*, док. бр. 446, 729.

средином октобра 1908. године, започела Србија. На ручку даваном у краљевом двору у част бригадира Јанка Вукотића, нарочитог изасланика црногорског кнеза Николе Петровића, од дипломатског кора био је позван и присутан само посланик Турске. Овим су се хтели манифестовати пријатељски односи Србије и Црне Горе, с једне стране, и Турске с друге стране (*Полиџика*, бр. 1703, 13. 10. 1908: 2-3; *Полиџика*, бр. 1707, 17. 10. 1908: 1; *Цариградски џасник*, бр. 42, 17. 10. 1908: 3). Министар иностраних дела Србије, Милован Миловановић је у више наврата истицао да је Новопазарски санџак за Турску слепо црево, а за Србију и Црну Гору пунак (Микић 1994:338).

Конкретни преговори о склапању српско-турске војне конвенције вођени су у Цариграду, где је Влада Краљевине Србије послала свог посебног изасланика, Стојана Новаковића, некадашњег српског посланика у овом граду (*Полиџика*, бр. 1703, 13. 10. 1908: 2-3; *Полиџика*, бр. 1707, 17. 10. 1908: 1; *Цариградски џасник*, бр. 42, 17. 10. 1908, 3.).³⁵ Он је по упутству које је добио имао задатак да објасни Турској „да је Србија анексијом Босне и Херцеговине и прогласом бугарске независности ... доведена у очајан положај и да је њена пропаст питање краткога времена ако с једне стране оба ова чина остану у снази, а с друге стране Србија остане у свом данашњем стању. Старање о свом рођеном опстанку, поред солидарности наспрам Босанаца и Херцеговаца, принуђује Србију да ... тражи не само за Босанце и Херцеговце што више јемства у погледу чувања њихове вере и народности, него и за себе извесне уступке, који ће јој дати могућности да одолева притиску аустро-угарском како на политичком тако и на економском терену, а на првом месту и пре свега који ће јој дати пуна јемства да Аустро-Угарска неће продирати још даље на Балканско Полуострво, те и ту још јаче притезати и притешњавати“.³⁶ Пошто су у оба случаја угрожени и српски и турски интереси, Србија је предложила да се „што је могуће јаче солидарише и акција Турске на конференцији с акцијом Србије и Црне Горе“. Стојану Новаковићу дато је упутство да се „врло обазриво отвори разговор ... о том да ли не би било и у турском као и у српском интересу да се Санџак одмах уступи Србији и Црној Гори“. Србија и Црна Гора су биле спремне платити у новцу накнаду Турској и закључити с Турском савез о узајамној одбрани (Деговић 2020: 334). Да би подстакла Турску на склапање оваквог савеза Србија је предлагала да тај савез важи и у случају турско-бугарског рата. За тај случај предложила је две варијанте: за случај напада Бугарске на Македонију Србија би на позив Турске ступила у акцију, а за случај рата Турске и Бугарске поводом бугарске независности Србија је вољна одмах мобилисати и узети под надзор Македонију,

35 Поред Стојана Новаковића, Краљевину Србију заступао је и посланик у Цариграду др Јаков-Јаша Ненадовић, Црну Гору Јанко Вукотић и отправник послова у Цариграду Душан Греговића, а Турску велики везир Памил паша, министар иностраних дела Тефик паша и министар грђевине и председник комисије за разговоре са Бугарском, Габријел ефендија Норадулџан, блиски пријатељ Памил паше. Преговори су дуго трајали. (*ДСПКС 1903-1914*, књ. III, св. 3, док. бр. 276, 486-487; *Исџо*, док. бр. 279, 489-491; *Исџо*, док. бр. 287, 516; *Исџо*, док. бр. 288, 516; *Исџо*, док. бр. 289, 517; *Исџо*, док. бр. 304, 537-545; *Исџо*, док. бр. 305, 538-540; *Исџо*, док. бр. 309, 543-544; *Исџо*, док. бр. 310, 544-545; *Исџо*, док. бр. 313, 547; *Исџо*, док. бр. 314, 547-548; Пејовић 1973: 39; Мартиновић 1967: 504; Савић 2004: 644-663).

36 *ДСПКС 1903-1914*, књ. III, св. 3, док. бр. 83, 262-264.

како се не би отуда створиле за Турску компликације. Даља сарадња у овом другом случају зависила би од прилика и потреба.³⁷

У допису Министарства иностраних дела Краљевине Србије Посланству у Турској, Стојану Новаковићу се поручује да „ничим не поколебати поверење Турске и не дирати ни једно питање које може узнемирити Турску; инсистирати на економске и саобраћајне услуге које од ње очекујемо у заједничком интересу“. Том приликом Стојану Новаковићу је такође поручено да је „са Цетиња наређено Грегвићу заједно радити са Новаковићем“.³⁸

Након првог разговора са великим везиром Ђамил пашом 12/25. октобра 1908. године у његовом двору на Нишан-Ташу у Цариграду у присуству посланика др Јакова-Јаше Ненадовића, Стојан Новаковић је стекао утисак да он за сада избегава да говори о босанско-херцеговачком питању и тежи да ово питање, „као секундарно за Турску,³⁹ одвоји од питања бугарског, тако да се питање босанско-херцеговачко расправља на другој конференцији, која би се сазвала после расправе питања бугарског“.⁴⁰ Но и поред тога Новаковић је стекао утисак да „велики везир жели са нама да закључи дефанзивну и офанзивну војну конвенцију с тим да ми без договора са Турском не можемо ником рат објавити“.⁴¹ У току новог разговора који је одржан сутрадан на истом месту Ђамил паша је предао Стојану Новаковићу текст турског пројекта офанзивне и дефанзивне конвенције, с молбом да га пошаље у Београд. Новаковићев први утисак о тексту конвенције је да је „веома општи“ и да се не ризикује ништа ако би се потписала. „Главне ствари се резервишу за специјалну конвенцију, о којој ће имати да се изјасне стручни људи с једне и с друге стране“.⁴² Новаковић је, на основу инструкција, великом везиру Ђамил паши саопштио какве користи Србија очекује на пољу комуникација и трговачких олакшица „са задатком да нас еманципују од Аустро-Угарске у економском и трговачком правцу“. Ђамил паша је одмах прихватио све изнете предлоге и том приликом казао „да не може бити више ни говора о железници кроз новопазарски санџак али да ће се градити железница ка Јадранском мору“⁴³ којом би се користила и Србија. Саопштио је Новаковићу да ће иста оваква конвенција бити уобичајеним путем поднесена Црној Гори, а да очекује да ће убрзо Турска имати сличне споразуме и са Грчком и Румунијом.⁴⁴

37 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 83, 262-264.

38 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 160, 354.

39 Док је за Србију и Црну Гору главно питање у том тренутку било питање анексије Босне и Херцеговине за Турску је већу важност имало питање бугарске независности. Положај Босне и Херцеговине за Турско царство тада није имао стратегијски значај као некада. ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 170, 373-375; ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 171, 376-377.

40 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 164, 356-357.

41 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 164, 356-357.

42 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 168, 362-363.

43 Супротности на Балкану јасно су се испољиле и на питању изградње железница. Тежња за чвршћим међусобним повезивањем појединих области Балкана брзо је прерасла у озбиљно политичко питање око кога су се спориле и велике силе и балканске државе (Ђорђевић 1994 (а): 163-164. Видети опширније: Ђорђевић 1957: 213-248; Ђорђевић 1956, 3-35).

44 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 168, 362-363; Исио, док. бр. 171, 376-378; Исио, док. бр. 172, 379; Исио, док. бр. 174, 381-382.

Свакако да је склапање једне такве конвенције с Турском било од највећег значаја за Србију најмање из два разлога: 1. да би спречио свако њено непосредно преговарање и споразумевање с Аустро-Угарском о Босни и Херцеговини, и да би онемогућио пристанак Турске на конференцији на решење питања о анексији без претходног споразума са Србијом; 2. да би и у политичком и у војном смислу појачала своју позицију према Аустро-Угарској. Аустро-Угарска је више зазирала од евентуалног српско-турског савеза него од помоћи коју би Русија могла указати Србији.⁴⁵

Председник владе Србије др Петар Велимировић предлаже да српска и црногорска Влада посебно проуче пројекат војне конвенције који им је Турска предложила, а онда да међусобно размене мишљења и примедбе како би се споразумели о заједничком одговору Турској.⁴⁶ Влада Србије разматрала је предложени турски нацрт војне конвенције и донела одлуку да га усвоји с одређеним допунама: „прво, Србија и Турска без претходног међусобног споразума неће пристати ни на какво решење босанско-херцеговачког питања ни непосредно с Аустроугарском ни на конференцији; друго, за сваки случај објави рата потребан претходни споразум и пристанак обеју влада уговорница. То захтева принцип једнакости јер немогућно оставити само Турској право објаве рата; треће, Конвенција се односи само на територију Европе, и прва тачка о Босни и Херцеговини као најглавнија да се утврди самим текстом војне Конвенције; ако је то немогућно, онда специјалном Конвенцијом, која би се одмах и упоредо са војном закључила; ако је и то немогућно, онда изменом нота“. На крају влада Србије је предложила да рок важења Конвенције почиње од дана потписа и да траје од три до пет година, а да се размена ратификација изврши у Цариграду најдаље десет дана после потписа.⁴⁷

Предложене измене и допуне конвенције од стране владе Србије телеграфом су саопштене српском посланству у Цариграду 21. октобра/3. новембра 1908. године. Пошто их је прилагодио тексту конвенције, Стојан Новаковић заједно са послаником Јашом Ненадовићем, следећег дана предао их је великом везиру. Том приликом Стојан Новаковић му је саопштио и неке предлоге српске владе за измену конвенције које нису ушле у текст. Пошто је примио допуне конвенције и саслушао додатна усмена објашњења велики везир је саопштио да ће одговор дати у петак 24. октобра/6. новембра 1908. године.⁴⁸

Бамил паша је проучио предложене допуне конвенције од српске владе и прихватио је њену допуну да се конвенција односи само на европску Турску, али је тражио да она важи и против Бугарске. Или тачније, сматрао је „пошто је добио опомене од представника великих сила да се рат с Аустро-Угарском ни у ком случају не изазива, да би се српско-турска конвенција могла односити само против Бугарске.“⁴⁹ Након примедбе Стојана Новаковића да је непотребно наглашавати да се конвенција односи на Бугарску „пошто се у нашој допуни код чл. 2. предвиђа

45 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 181, 391-394; *Исџо*, док. бр. 182, 394-395.

46 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 188, 400.

47 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 204, 417.

48 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 258, 463-465.

49 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 256, 462; *Исџо*, док. бр. 258, 463-465; Савић 2004: 654-663.

нарочит споразум за сваку офанзивну акцију, те би се, том приликом, сам по себи и објекат акције, нпр. Бугарска, означио“, велики везир је казао да до недеље, 26. октобра/8. новембра 1908. године, када ће се одржати министарска седница, не жели да да дефинитиван одговор „док не саслуша неке своје колеге“. ⁵⁰

На састанку од 28. октобра/10. новембра 1908. године велики везир је саопштио Стојану Новаковићу да усваја све допуне турском нацрту конвенције „с тим, да за случај рата с Бугарском Србији остаје све што би од Бугарске заузела са запада а Турској све што би заузела са истока, а ратна накнада да се дели на једнаке половине“ и да су са тим сагласни султан и министар иностраних дела Тефик паша. Српски изасланик је истог дана затражио од Министарства иностраних дела Србије пуномоћје да може потписати конвенцију. ⁵¹ Током тог састанка велики везир је саопштио Стојану Новаковићу да је „добрио извештај из Лондона у коме се јавља да је Енглеска намерна да се на Конференцији живо заузме за накнаду Србији и Црној Гори, чему се ни Турска неће противити, пошто је њена непосредна област из сваке накнаде искључена“. Затим је затражио од Новаковића да му на географској карти обележи тај део Босне и Херцеговине којим би се Србија саставила с Црном Гором, а Аустрија, евентуално с анектираном Босном, од Турске одвојила. Пошто му је Новаковић показао територију он се даље интересовао да ли Србија намерава да преко те територије гради железницу. Новаковић му је одговорио да Србија има у плану да преко те новодобијене територије гради железничку пругу ускога колосека која би даље ишла до Јадранског мора, а која би била само за домаћу потребу и не би искључивала Јадранску железничку линију која би ишла Дунав-Ниш-Призрен-Скадар-Јадранско море. Велики везир је поставио Новаковићу још једно питање: „да ли бисмо ми, у случају да постанемо господари поменуте земље, Аустрији дали железничку везу за линију Сарајево-Нови Пазар. Новаковић је одговорио да „такву ствар ми не бисмо никад сматрали само као своју, но да бисмо се о томе с Турском, као с пријатељском и суседном државом искрено договарали“. ⁵²

Велике силе, а нарочито Енглеска, наваљивале су да се балкански заплет потпуно расправи и ликвидира. Разлози за то су били што се једино коначном расправом и дефинитивним повратком мира могу избећи опасности рата и прекинути раздражено и нервозно стање ужасне неизвесности које је владало на Балканском полуострву и у Европи, које, као и свако гомилање незадовољства, крије у себи непредвиђене експлозије. Три велике силе, чланице Антанте, Русија, Велика Британија и Француска, тежиле су да коначном расправом бугарског и босанског питања избегну евентуалне штетне последице, да прекину неизвесности и да предупреде заштравање ситуације која се предвиђала. Три силе су се сложиле у овим тачкама: 1. да се Бугарској призна независност, под условом да се Бугарска и Турска потпуно поравнају у заосталим и нерасправљеним рачунима, и да Бугарска Турску измири како за железнице тако и за остала потраживања; 2. да се Аустро-Угарској призна анексија, под условом да она пристане на територијалну компенсацију Србији и Црној Гори од

50 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 258, 463-465.

51 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 270, 479; *Исџо*, док. бр. 276, 486-487.

52 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 276, 486-487; *Исџо*, док. бр. 305, 538-540; *Исџо*, док. бр. 334, 573-577.

окупираног земљишта, којим би се Турска од Аустрије одвојила као што је Русија од Турске одвојена Румунијом; 3. да се Турској да морално задовољење у томе, што би се о Босни и Херцеговини признало на Конференцији само оно што би Турска с Аустро-Угарском у нарочитој погодби договорила и са чим би се Турска сагласила.⁵³

Пошто је добила на разматрање последњи текст српско-турске војне конвенције влада Србије га је усвојила уз мање измене; „у члану другом задржати само прву алинеу; за члан трећи место садашње његове садржине узети другу алинеу члана другог“. Турску допуну да конвенција буде уперена и против Бугарске,⁵⁴ влада Србије није прихватила јер је њена намера да српско-турска конвенција буде зачетак балканског савеза, који би био гаранција будућег мира на Балкану и једино јако средство за заједничку одбрану. „У конвенцији се мора пажљиво избегавати све што би могло показивати, да је она специјално закључена против ове или оне државе. У противном случају, конвенција би већ у напред имала агресивни карактер и садржавала би у себи клицу опасности. Српско-турска конвенција, треба да се инспирише широком идејом о балканском савезу с тога не би било ни мало практично у конвенцију уносити какву одредбу, којом би се још сада искључила свака могућност за Бугарску, да доцније уђе у наш савез.“⁵⁵ Српска влада наглашава да ово њено гледиште налази на одобравању Русије и Енглеске, а да би прихватање уношења специјалне одредбе о деоби ратне добити у случају евентуалног сукоба са Бугарском у текст конвенције за Србију била компромитивна пред Европом а за Турску илузорна. „На њу можемо само пристати у највећој невољи, тј. када би нас сама Бугарска на то натерала, насрћући на Србију или угрожавајући с оружјем у руци нашим интересима у Ст. Србији и Македонији“.⁵⁶

Србија је у овом турском предлогу видела „сугестију германског утицаја“, који се поново почињао осећати у Цариграду. Аустрија и Немачка су тежиле да резервишу за своје комбинације, бар једну државу на Балкану, која би радила против осталих балканских држава. Србија није желела „ништа учинити, што би Бугарску натерало, да се баци у наручја немачко-аустријска“, јер јој је требао блок балканских држава против Аустрије, чији почетак остварења треба да буде обележен српско-турским споразумом.⁵⁷

53 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 334, 573-577.

54 Главна замисао Ђамил паше у овим преговорима била је да конвенцијом са Србијом укроти и стегне независну Бугарску тако што би од Турске и од Македоније или Једренског вилајета била сасвим одвојена. Још од почетка ових разговора Ђамил паша је избегавао сваку тежу реч према Аустро-Угарској како би према њој себи сачувао „одрешене руке“. Најновијом турском модификацијом српско-турске конвенције Црна Гора није ушла у одбрамбене турске планове, јер главни правац турске одбране према овој конвенцији није упућен против Аустро-Угарске него против Бугарске. Турска је желела да се у тексту конвенције пре потписивања изврше измене којима би се њој одузео агресивни карактер и да се ублаже оцене о босанскохерцеговачком питању. Помирељиви став Турске је плод притиска Енглеске и других великих сила. Помињање турске дужности у одбрани Србије од Аустро-Угарске представља само турску противуслугу на обавезу коју би Србија прихватила против Бугарске (ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 334, 573-577; *Исјео*, бр. 370, 632-633).

55 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 279, 489-491; *Исјео*, док. бр. 376, 640-641).

56 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 279, 489-491; *Исјео*, док. бр. 289, 517; *Исјео*, док. бр. 305, 538-540.

57 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 279, 489-491.

Председник владе Краљевине Србије др Петар Велимировић саветује Стојана Новаковића, ако би он и Ненадовић успели да закључе конвенцију са Турском без допуне о Бугарској, да утиче на Јанка Вукотића⁵⁸ да и он потпише исту, јер између Србије и Црне Горе постоји писани споразум којим се предвиђа и заједничка војна акција за случајеве које би увек претходно утврдиле обе Владе.⁵⁹ Председник српске владе послао је Стојану Новаковићу пуномоћје за потпис дефанзивне конвенције, ако би се Турци одлучили само на такву конвенцију.⁶⁰

Иако је Стојан Новаковић замолио српску владу да се о српско-турској војној конвенцији, због могућих неповољних последица, ништа не говори у јавности пре њеног потписивања и ратификовања,⁶¹ само два дана касније српски изасланици код младотурског комитета Ст. Станојевић и Бр. Нушић, јавили су да су се са њим споразумели да он утиче на турску владу и да помогне у остваривању заједничке српско-турске акције, и да се то може објавити.⁶² Истог дана велики везир је протествовао код Стојана Новаковића и Јакова Ненадовића што је текст конвенције пуштен у јавност пре потписа и ратификације.⁶³ Свој протест поновио је и сутрадан и том приликом изразио сумњу да је текст конвенције већ публикован (штампан) у Београду.⁶⁴ Следећег дана жалио се и црногорском изасланику за преговоре у Цариграду Јанку Вукотићу „како смо индискрецијом саопштили текст неким Великим силама и јавности и тиме изазвали кораке против Конвенције које је Енглеска енергично учинила из бојазни од рата. У место тога Енглеска усваја план компензације и узда се склонити Аустро-Угарску на попуштање“. Разговор са Јанком Вукотићем велики везир је завршио без „никаког предлога“ и са речима да је „Конвенцији време за сада прошло“. Вукотић је о исходу овог разговора обавестио своју владу на Цетињу.⁶⁵

И ако је велики везир још једном потврдио да Турска не прихвата кратку генералну редакцију конвенције без помињања Бугарске и тражи да се у том случају избаци помињање Босне и Херцеговине, јер је уперено против Аустро-Угарске, и предложио да се конвенција преради како би имала само дефанзивни карактер, и то са помињањем Бугарске,⁶⁶ председник српске владе Петар Велимировић је још једном покушао да се дође до неког заједничког става и потписивања војне конвенције.

58 Црногорски посебни изасланик за разговоре са Турском сердар Јанко Вукотић с ађутантом Блажом Врбицом стигао је у Цариград 2/15. новембра 1908. године. Убрзо се састао са изаслаником Србије Стојаном Новаковићем. Током разговора Вукотић је изјавио да су му кнез и влада препоручили да ништа не почиње док се не види и разговара са Стојаном Новаковићем и да се у свему понаша и ради онако као и Србија. Влада Црне Горе сматрала је да Србија, Црна Гора и Турска треба да потпишу тројну офанзивну и дефанзивну конвенцију за рат против Аустро-Угарске са задатком да јој одузму Босну и Херцеговину и припремила је нацрт конвенције који је имао девет чланова (*ДСПКС 1903-1914*, књ. III, св. 3, док. бр. 315, 549-550).

59 *ДСПКС 1903-1914*, књ. III, св. 3, док. бр. 288, 516; *Истио*, бр. 312, 546-547.

60 *ДСПКС 1903-1914*, књ. III, св. 3, док. бр. 309, 543-544; *Истио*, док. бр. 334, 573-577

61 *ДСПКС 1903-1914*, књ. III, св. 3, док. бр. 287, 516.

62 *ДСПКС 1903-1914*, књ. III, св. 3, док. бр. 302, 536; *Истио*, док. бр. 306, 540-541.

63 *ДСПКС 1903-1914*, књ. III, св. 3, док. бр. 304, 537; *Истио*, док. бр. 309, 544-545.

64 *ДСПКС 1903-1914*, књ. III, св. 3, док. бр. 304, 537; *Истио*, док. бр. 309, 544-545.

65 *ДСПКС 1903-1914*, књ. III, св. 3, док. бр. 314, 547-548; *Истио*, док. бр. 315, 549-550.

66 *ДСПКС 1903-1914*, књ. III, св. 3, док. бр. 304, 537; *Истио*, док. бр. 309, 544-545; *Истио*, док. бр. 334, 573-577.

Поручио је Стојану Новаковићу да предложи великом везиру следећу формулу за оба питања: „Србија се обавезује да неће признати независност Бугарске, догод је Турска не призна; Турска се обавезује да неће признати анексију Босне и Херцеговине, догод је Србија не призна. Или: Турска и Србија се обавезују да без претходног међусобног споразума неће пристати ни на независност Бугарске ни на анексију Босне и Херцеговине“. Одредбом којом би Србија и Црна Гора заузеле исто политичко становиште и према Бугарској и према Босни и Херцеговини, могло се успешније постићи решење које би за обе државе било најповољније.⁶⁷

На ранијем тексту који је био утврђен на састанку од 5/18. новембра а који је у Цариград донео др Мирослав Спалајковић, извршене су две измене, једна знатнија која је дата у форми новог члана конвенције, а друга је представљала просто објашњење једне речи, у намери да би се предупредили проблеми који би касније могли да се појаве због различитог тумачења, што је у оваквим уговорима чест случај. Делегација Србије коју су чинили Стојан Новаковић, Мирослав Спалајковић и посланик Јаков-Јаша М. Ненадовић, предала је великом везиру 19. новембра/2. децембра 1908. године дефинитивно модификовану верзију конвенције.⁶⁸ Велики везир је прво прегледао спрењени текст конвенције, који се састојао од ранијег текста од 5/18. новембра и допуне које су написане црвеним мастилом са стране, а онда га је предао Спалајковићу, који га је „прочитао и наново опширно објаснио поједине тачке“. Иако је пажљиво слушао док је Спалајковић читао текст конвенције, велики везир није одмах дао одговор већ је казао да он „има још са својим друговима да се договори о коначној редакцији конвенције“.⁶⁹

Када је 23. новембра/6. децембра 1908. године примио српску делегацију, велики везир је саопштио да „не може примити наш други члан конвенције“. Стојан Новаковић му је предложио другу, блажу редакцију члана, на шта је он изјавио да се такав текст може прихватити. Овим је српска делегација сматрала да су завршени преговори за закључење тајне конвенције о одбрамбеном савезу између Србије и Турске. Међутим, велики везир је додао да конвенцију не може потписати, пошто се због отварања новог састава скуштине влада сматра прелазном и да се ради тога потписивање конвенције мора одложити за две три недеље, али међу Србијом и Турском може постојати *entente cordiale* (срдачан споразум) – облик политичког уговора какав је постојао између Енглеске и Француске.⁷⁰ Новаковић је то прихватио и предложио да о овоме општем споразуму *entente cordiale* одмах потпишу једну декларацију која би служила место конвенције. Велики везир је прихватио Новаковићев предлог и похвалио српску страну што је и то предвидела и текст декларације припремила, а онда је замолио да сутра дођу и потпишу декларацију.⁷¹

67 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 309, 543-544; *Истѿо*, док. бр. 313, 547. Енглеска и Русија су са пажњом пратиле српско-турске преговоре о склапању војне конвенције и биле су против сваког споразума који би био ушерен против Бугарске (ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 398, 670).

68 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 399, 671; *Истѿо*, док. бр. 407, 680-682; Савић 2004: 654-660.

69 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 425, 701.

70 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 407, 680-682.

71 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 407, 680-682.

Иако је на следећем састанку утврђен текст декларације,⁷² до њеног потписивања није дошло. Веома је карактеристично што су Турци, иако су „дали иницијативу и први пројекат овим преговорима“ током свих седам недеља српско-турских преговора у Цариграду „из дана у дан слабили у својој ратној и савезној ревности“.⁷³ Током октобра Турска се плашила даљих бугарских корака па је из тог страха настала њихово интересовање за војну сарадњу са Србијом што је резултирало турским предлогом војне конвенције. Међутим, „утицајем великих сила бугарски заплет се у начелу сматрао завршеним „и отуда ослабљење турске ревности“. На основу тога Стојан Новаковић констатује да је „утицај сила непрестано радио против нашега посла“ и да су велике силе, Енглеска, Француска и Русија, од којих је влада Србије тражила подршку за склапање српско-турске војне конвенције,⁷⁴ само одмагале. „Пријатељске силе су слушале и искушавале Краљевску Владу у Београду да сазнаду шта ми у Цариграду радимо, а овде су очевидно радиле против наше конвенције. Бар ја ни по чему нисам могао овде познати да су мој посао ма најмање помагала посланства Енглеске, Русије и Француске“ констатово је изасланик владе Србије за српско-турске преговоре у Цариграду.⁷⁵ Коначно, 28. новембра/11. децембра 1908. године српској делегацији у Цариграду „велики везир је саопштио одлуку Министарског савета Турске да се декларација не потписује него да остане нота. Разлози су што се боје да Србија неће сачувати тајну и да потписана *entene cordiale* (срдачан споразум) не раздражи Аустро-Угарску с другим силама, да је не протумаче као корак противан старању сила за одржавање мира. Том приликом Велики везир је изнео своје очекивање да ће се касније моћи потписати и декларација и конвенција.⁷⁶ Прави разлог оваквог понашања турског великог везира био је што је Порта знала „да Турска нема никад потпуну слободу решавања у ономе

72 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 430, 708-709. Новина у односу на српски предлог декларације је што су турском допуном, на предлог великог везира и Габријел ефендије, унесени појмови *entene cordiale* (срдачан споразум), дефанзивна конвенција и појам *des voies pacifiques* (мирним путевима). Од почетка преговора Турци су избегавали да се у декларацији помиње Босна и Херцеговина а непрестано су испољавали жељу за помињање Бугарске. То је била главна разлика српског и турског гледишта у преговорима око конвенције и декларације. Да би себе што боље осигурали Турци су желели да повећају и искористе српско-бугарски антагонизам. Истовремено, непрестано су се чували свега што је могло да наруши и ограничи њихов положај „одрешених руку спрема Аустро-Угарске“ и „свачега што би их могло увући у рат или чак за тако што на њих сумњу бацити“ (ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 439, 720-722).

73 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 439, 720-722.

74 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 264, 473.

75 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 439, 720-722.

76 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 446, 729; *Истио*, док. бр. 458, 739. Велики везир је у разговору са српским послаником Ј. Ненадовићем изјавио да је Турска прекинула преговоре са Србијом око конвенције и декларације због индискреција српске владе. Том приликом је казао да му је аустроугарски амбасадор маркгроф (маркиз) Палавичини „показао текст наших преговора“. Српска влада је саопштила Ненадовићу да „Италијанима није саопштен с наше стране ниједан од текстова ни ранијих ни доцнијих предлога уговора или декларација. У најстрожем поверењу било је саопштено италијанском посланику само толико, да је у питању потпис само просте декларације за *entente cordiale* (срдачан споразум) између Србије и Турске. То је било учињено на његово питање, да би се кориговале погрешне информације и оцене у Риму, и то са нарочитом напоменом да се саопшти непосредно лично г. Титониу.“ (ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 484, 771-772).

што ради и да њене одлуке увек зависе од савета Великих Сила“. Зато он није хтео да потписивањем конвенције „с једном малом државом као што је Србија одузме себи слободу решавања и давања сагласја у пословима с Великим силама“.⁷⁷

На почетку српско-турских преговора о војној конвенцији стицао се утисак да ће се они успешно завршити. Међутим, Младотурци који су били и сувише под утицајем Немачке, нису могли ући, у ма какву комбинацију против Немачке или Аустро-Угарске. Зато је Турска одбила да уђе у савез са хришћанским државама за одбрану заједничких интереса. Као што смо видели, осим куртоазије и великих обећања од турске стране није ништа конкретно предузимано и преговори су тапкали у месту без повољних резултата. Турски дволични политичари истовремено су преговарали и са Аустро-Угарском.⁷⁸ Српски посланик у Цариграду Јаков-Јаша Ненадовић јавио је 29. новембра/12. децембра 1908. године Министарству иностраних дела Краљевине Србије да је дознао „са поуздане стране да ће ускоро отпочети преговори између Аустро-Угарске и Турске о босанско-херцеговачком питању на основи новчане накнаде Турској“.⁷⁹ Аустро-Угарска је у дотадашњим покушајима преговарања избегавала стављати у изглед Порти новчану накнаду на име анексије Босне и Херцеговине. Овај обрт у аустроугарско-турским односима наступио је након „савета Немачке А-Угарској на попуштање“ па је она дипломатским каналима обавестила да је „вољна преговарати с Турском на новој основи“.⁸⁰ Видевши да је Турска вољна да прихвати преговоре на овој основи Аустро-Угарска је дала задатак свом амбасадору у Цариграду маркгрофу Палавичинију да отпочне преговоре са великим везиром Ђамил пашом. 30. новембра/13. децембра 1908. године у његовом двору на Нишан-ташу и том приликом изјавио жељу своје владе да „третира само питање о анексији окупираних провинција независно од бојкота.“ Међутим, Турска је одмах после састанка аустроугарског амбасадора и великог везира 30. новембра/13. децембра 1908. године у његовом двору на Нишан-ташу образовала комисију за преговоре у којој су били Хилми паша и Хаки беј, а која је имала први задатак да званично укине бојкот аустроугарске робе. Овакав потез Турске може се тумачити „као знак предусретљивости од стране Порте према овом новом аустроугарском кораку“⁸¹

Аустроугарско-турски преговори из Цариграда пренети су у Беч и повелени новом турском амбасадору.⁸² Преговори Порте и Аустроугарске трајали су од децембра 1908. до јануара 1909. године, када се Беч, између осталог, обавезао да Порти исплати 2,5 милиона турских лира (*Цетињски вјесник*, бр. 5, 17. 01. 1909: 1-2). Већ у јануару 1909. постигнут начелан споразум између Турске и Аустро-Угарске о признавању анексије Босне и Херцеговине,⁸³ али је Протокол

77 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 426, 702-705. Видети још: ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 439, 720-723; *Исјео*, док. бр. 442, 725; *Исјео*, док. бр. 446, 729.

78 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 309, 544-545; *Исјео*, док. бр. 449, 731; *Исјео*, док. бр. 453, 734-735; *Исјео*, док. бр. 457, 738; *Исјео*, док. бр. 467, 750; *Исјео*, док. бр. 514, 810.

79 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 449, 731; *Исјео*, док. бр. 453, 734-735.

80 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 453, 734-735.

81 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 464, 748; *Исјео*, док. бр. 467, 750-751.

82 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 514, 810-811.

83 ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3, док. бр. 549, 858; *Исјео*, док. бр. 555, 864; *Исјео*, док. бр. 563, 879-880; *Цетињски вјесник*, бр. 4, 13. 01. 1909: 2; *Цариградски иласник*, бр. 3, 16. 01. 1909: 1.

о постигнутом споразуму потписан тек 26. фебруара 1909. године због компликација јер је Аустро-Угарска захтевала да Турска претходно забрани пренос ратног материјала за Србију преко њене територије, на шта Турска није пристала, јер је желела да задржи добре односе са Србијом. Споразум је ратификован 26. априла 1909. године. Према споразуму Аустроугарска је стекла право над Босном и Херцеговином уз обавезу да повуче своје трупе из Новопазарског санџака, да босанским муслиманима зајамчи пуну верску слободу и Турској исплати одштету од два и по милиона фунти (Вркатић 2004: 487-489; Војводић 2009: 137). Овим споразумом Порта је задала смртни ударац српско-црногорским надама за територијалним компензацијама на рачун земљишног појаса Босне и Херцеговине, дуж северозападне границе Новопазарског санџака, преко кога би две српске државе дошле до заједничке границе (*Цариградски џасник*, бр. 44, 31. 10. 1908: 4; Екмечић 1997: 388; Микић 2015 (а): 123).

ИЗВОРИ

- Војводић, Алексић Пејковић 2011: Михаило Војводић, Љиљана Алексић Пејковић. *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903-1911*, књ. III, св. 2/II, (=ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 2/II), Београд: САНУ.
- Војводић 2014: Михаило Војводић. *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903-1914*, књ. III, св. 3, (=ДСПКС 1903-1914, књ. III, св. 3), Београд: САНУ.

ЛИТЕРАТУРА

- Батаковић 1996: Душан Т. Батаковић. *Велике силе, Србија и албанско питање*, Баштина, св. 7 (1996),
- Приштина: Институт за проучавање културе Срба, Црногораца, Хрвата и Муслимана, 185-203.
- Војводић 2009: Михаило Војводић. „Србија и анексиона криза 1908-1909“, у: *Спољнополитичка анексија Босне и Херцеговине*, Бања Лука.
- Вркатић 2004: Лазар Вркатић. *Појам и биће српске нације*, Нови Сад.
- Дедовић 2020: Вукашин Дедовић. „Реакција становништва Беранске нахије на анексију Босне и Херцеговине“, *Баштина*, св. 50, Приштина–Лепосавић: Институт за српску културу, 325-341.
- Ђорђевић 1956: Димитрије Ђорђевић. *Пројекти Јагранске железнице у Србији 1896-1912*, ИГ, бр. 3-4, 3-35.
- Ђорђевић 1957: Димитрије Ђорђевић. *Аустроугарски сукоб око пројекта Новопазарске железнице*, ИЧ, VII, 213-248.
- Ђорђевић 1994 (а): Димитрије Ђорђевић. „Сучељавање са Аустро-Угарском“, у: *Историја српског народа*, књ. VI-1, Београд: Српска књижевна задруга, 135-173.
- Ђорђевић 1994 (б): Димитрије Ђорђевић. „На почетку раздобља ратова“, у: *Историја српског народа*, књ. VI-1, Београд: Српска књижевна задруга, 174-207.
- Екмечић 1997: Милорад Екмечић. „Анексија Босне и Херцеговине 1908. и историјске последице“, *Радови из историје Босне и Херцеговине XIX века*, Београд.
- Зарковић 2011: Весна С. Зарковић. „Рад српске дипломатије на заштити Срба у Старој Србији у последњој деценији XIX века“, *Баштина*, св. 30, Приштина–Лепосавић: Институт за српску културу, 105-116.
- Зарковић 2013: Весна С. Зарковић. „Реформе у Османском царству и Стара Србија у XIX и почетком XX века“, *Баштина*, св. 34, Приштина–Лепосавић: Институт за српску културу, 135-152.

- Зарковић 2016: Весна С. Зарковић. „Утицај Аустроугарске на збивања у Пљеваљском санџаку у првој половини XX века“, *Башићина*, св. 41, Приштина–Лепосавић: Институт за српску културу, 111-127.
- Јагодић 2009: Милош Јагодић. *Српско-албански односи у Косовском вилајету (1878-1912)*, Београд: Завод за уџбенике.
- Јагодић 2010: Милош Јагодић. „Процена броја Срба (1880-1910)“, *Српске студије 1*, Београд: Центар за српске студије, 39-80.
- Јовановић 1963: Радоман Јовановић. „Став Црне Горе према анексији Босне и Херцеговине“, *Историјски записи*, књ. 20, св. 1, Титоград, 91-118.
- Јовановић 1967: Радоман Јовановић. „Црна Гора и источна Херцеговина за вријеме анексионе кризе (1908-1909)“, у: *Југословенски народи њед Први светски рат*, Београд, 289-312.
- Кнежевић 2005: Саша Кнежевић, *Велика Бриџанија и анексиона криза*, Подгорица.
- Лопандић 2009: Душко Лопандић. „Оде Босна!“, *Политикин забавник у дигиталном формату*, бр. 3003, <http://politikin-zabavnik.co.rs/pz/tekstovi/ode-bosna>).
- Мартиновић 1967: Нико С. Мартиновић. „Отпор народа у Црној Гори против анексије Босне и Херцеговине“, у: *Југословенски народи њед Први светски рат*, Београд: 504-511.
- Мартиновић 1976: Нико С. Мартиновић. „Новопазарски санџак у анексионој кризи“, у: *Велике силе и Србија*, Београд: САНУ, 541-548.
- Микић 1983: Ђорђе Микић. *Аустро-Угарска и Младотурци: 1908-1912.*, Бања Лука.
- Микић 1994: Ђорђе Микић, „Под младотурцима“, у: *Историја српског народа*, књ. VI-1, Београд: Српска књижевна задруга, 330-348.
- Микић 2009: Ђорђе Микић. „Анексија и Турска у анексији Босне и Херцеговине 1908-1909. године“, у: *Сјојодишњица анексије Босне и Херцеговине*, Бања Лука.
- Микић 2012: Ђорђе Микић. „Питање аутономије Босне и Херцеговине као српска самоодбрана“, *Политика*, бр. 4, Бања Лука: Факултет политичких наука у Бањој Луци за друштвена питања, 89-99.
- Микић 2015 (а): Ђорђе Микић. „Политика Аустроугарске у Санџаку (1878–1918)“, *Гласник Удружења архивских радника Републике Српске*, година VII, бр. 7 (2015), Бања Лука: 97-128.
- Микић 2015 (б): Ђорђе Микић. „Бојкот аустроугарске робе у Турској у анексионој кризи 1908-1909. године“, *Гласник удружења архивских радника Републике Српске*, године VII, број 7 (2015), Бања Лука.
- Милићевић 1967: Јован Милићевић. „Јавност Београда против анексије Босне и Херцеговине“, у: *Југословенски народи њед Први светски рат*, Београд, 1967, 549-573.
- Mitrović 1981: Andrej Mitrović. *Prodor na Balkan i Srbija 1908-1918: Srbija u planovima Austro-Ugarske i Nemačke*, Beograd.
- Недић 1910: Милан Ћ. Недић. „Новопазарски санџак: војно-географска студија“, *Рајник*, св. II, Београд: 246-364.
- Пејовић 1973: Ђорђе Пејовић. „Политика Црне Горе у Затарју и Горњем Полимљу 1878-1912“, Титоград.
- Пејчић 2007: П. Пејчић, *Четнички њокрет у Краљевини Србији 1903-1908*, Крагујевац.
- Пејчић 2008, Јован Пејчић. „Весници буре и слободе“, Србија - Национална ревија бр. 8, <https://www.nacionalnarevija.com/tekstovi/br8/Vek.html> (7. 07. 2020.).
- Раденић 1967: Андрија Раденић. „Аустроугарски планови против Србије у вези с анексијом Босне и Херцеговине“, у: *Југословенски народи њед Први светски рат*, посебно издање, CDXVI/61, Београд: САНУ.
- Ражнатовић 1973: Новак Ражнатовић. „Црна Гора на Берлинском конгресу“, *Историјски записи*, бр. 30, св. 3-4, Титоград.
- Ракочевић 1983: Новица Ракочевић. *Црна Гора и Аустро-Угарска 1903-1914*, Титоград.
- Ракочевић 1994 (а): Новица Ракочевић. „У предвечерје светског рата“, у: *Историја српског народа*, књ. VI-1, Београд: Српска књижевна задруга, 232-259.
- Ракочевић 1994 (б): Новица Ракочевић. „Политичке и друштвене прилике“, у: *Историја српског народа*, књ. VI-1, Београд: Српска књижевна задруга, 263-290.

- Савић 2015: Соња Савић. *Земаљски устџав за Босну и Херцеговину из 1910*, докторска дисертација одбрањена 28. 04. 2016. год. на Првном факултету Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац.
- Чолић 2015: Љиљана Чолић. „Цариградски гласник“ о Анексији Босне и Херцеговине“, 155-170.
- Ђоровић 1992: Владимир Ђоровић. *Односи између Србије и Аустро-Угарске у XX веку*, Београд.

ШТАМПА

- Вардар*, 1908, 1909.
Вечерње новости, 1908.
Глас Црногорца, 1908.
Народ, 1908.
Полиџика, 1908.
Правда, 1908.
Самоујрава, 1908.
Цариградски гласник, 1908, 1909.
Цетињски вјесник, 1908, 1909.

Vukašin D. DEDOVIĆ

NEGOTIATIONS ON THE SERBIAN-TURKISH MILITARY CONVENTION IN 1908

SUMMARY

Fearing that the new Young Turk government might demand the return of Bosnia and Herzegovina, Austro-Hungary took the position that the time had come to implement its earlier projects on the annexation of this territory. On October 6, 1908, Emperor Francis Joseph officially issued a proclamation “expanding the sovereignty” of the Habsburg house over that province. The day before, Bulgaria proclaimed its national independence. The proclamation of Bulgarian independence and annexation of Bosnia and Herzegovina significantly upset the balance in the Balkans in favour of the Central Powers. Russia demanded that the issue of annexation be resolved at an international conference. Thus, Russia wanted to extract appropriate compensations for Serbia and Montenegro. Russia was immediately joined by its allies France and England, but also by Italy, which did not like the strengthening of Austro-Hungary in the Balkans.

The governments of the Kingdom of Serbia and the Principality of Montenegro sent emissaries to all important European capitals. Serbia and Montenegro sought to conclude a military convention with Turkey. Negotiations with the Ottoman Empire with the mentioned goal were first initiated by Serbia in mid-October, 1908. Concrete negotiations on the conclusion of the Serbian-Turkish military convention were held from 12/25 October to 28 November / 11 December, 1908, in Constantinople, where the Government of the Kingdom of Serbia sent its special envoy Stojan Novaković, and the Government of the Principality of Montenegro sent Serdar Janko Vukotić. Serbia and Montenegro were ready to pay money in compensation to Turkey for the territory of Sandzak and conclude an alliance with Turkey on mutual defense. The conclusion of the Serbian-Turkish military convention was supposed to be the beginning of a general Balkan alliance, which would later be joined by Greece and Bulgaria. The first draft of the military convention was made by Turkey. The Serbian Government considered the proposed Turkish draft of the military convention and made a decision to adopt it with certain amendments. When the text of the convention was agreed upon after a series of meetings, the Grand Vizier announced on 23 November / 6 December, 1908, that he could not sign the convention, since due to the opening of a new assembly, the government

was considered transitional and that the signing of the convention must be postponed two or three weeks, but there may be an *entene cordiale* (cordial agreement) between Serbia and Turkey—a form of political agreement that existed between England and France. Novaković accepted that and suggested that they immediately sign a declaration on this general agreement—*entene cordiale*, which would serve instead of convention. Although the text of the declaration was determined at the next meeting, it was not signed. Finally, on 28 November/11 December, 1908, the Grand Vizier informed the Serbian delegation in Constantinople about the decision of the Turkish Council of Ministers not to sign the declaration but to keep the note. At the same time, Turkish hypocritical politicians were preparing for negotiations with Austro-Hungary. The Austro-Hungarian ambassador to Constantinople, Margrave Palavićini, met with Grand Vizier Ćamil Pasha on 30 November/13 December, 1908. The negotiations were transferred from Constantinople to Vienna and entrusted to the new Turkish ambassador, where a Protocol on the Agreement was signed on 26 February, 1909, which dealt a fatal blow to the Serbian-Montenegrin hopes.

Key words: annexation, Bosnia and Herzegovina, Austro-Hungary, Serbia, Montenegro, Turkey, military convention, negotiations.